

"EESTI RAAMATUTE ÜLDNIMESTIKU" 1924-1939

KOOSTAMINE

Malle Ermel

Eesti iseseisvumine 1918. a. tõi esmakordselt sajandeid vaimsalt allasurutud rahva kultuuri arengu probleemid tähelepanu keskmesse riiklikul tasandil. Teaduste, eeskätt rahvusteaduste, aga ka ühiskonna kui terviku intellektuaalsete vajaduste kasvu ja süvenemisega tõusis päevakorrale rahvusliku informatsioonisüsteemi loomine.

Käesolev artikkel püüabki anda ülevaate selle ühe osa - rahvusbibliograafia kujunemisest ja arengust kuni 1940-ndate aastate alguseni.

Rahvusbibliograafia kujunemisest ja probleemidest ilmus 1920.-1930-ndatel aastatel artikleid R. Antikult /16/, A. Palmilt /30/, F. Puksoolt /31-36/, E. Vigelilt /42/ ja O. Urgarilt /40; 41/. F. Puksoo juhendamisel kirjutas V. Raud 1936. a. proseminaritöö "Eesti rahvusbibliograafia võrreldes teiste rahvusbibliograafiatega" /38/. Sõjajärgsetel aastatel ilmunust tuleb eriti esile tösta H. Tamme uurimust "Eesti raamatute üldnimestiku" ammendamusest Eesti Vabariigi aegse trükitoodangu kajastamisel /39/. Nende publitseeritud ning Eesti Ajalooarhiivis, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli Raamatukogus säilitatava mitte eriti rikkaliku käsikirjalise materjali põhjal on käesolev töö valminud. Dokumentaalse ainese nappus on põhjendatav sellega, et paljud raamatubibliograafia koostamisega seotud probleemid lahendati töö käigus, arutelu resultaat peegeldub aga bibliograafiväljaandes endas.

Ühtse riikliku kultuuri arengut suunava ja koordineeriva keskuse puudumisel esinesid kultuurpoliitiliste seisukohtadega põhiliselt loova intelligentsi kui kultuuriarengust kõige enam huvitatud kihi esindajad, kes olid koondunud kirjanduslikesse ja akadeemilistesse ühingutesse ning seltsidesse /22, lk. 106/. Olulisimad rahvuskuultuurilise orientatsiooni süvendajad ja kandjad olid Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Rahva Muuseum. Täieliku, uurijate vajadusi rahuldava

eestikeelse trükitoodangu bibliograafia koostamise mõtte taaselustajateks olidki nemad.

EKS-i kuukiri "Eesti Kirjandus" oli 1908.-1913.a. avaldanud "Книжная летопись'i" järgi iga-aastasi uute eestikeelse te raamatute nimestikke. 1914.-1925. a. piirduti vaid toimetusele saadetud teoste nimekirjade avaldamisega. Nähtavasti teadlikult ärajäetud raamatute jooksva bibliograafia asemel avaldas V. Reiman 1913. a. eesti ajakirjanduses ilmunud keele-, kirjandus- ja ajaloolaste artiklite ning ilukirjanduslike teoste nimestikke. V. Reimani loobudes jätkas seda tööd 1914. a. Eesti Üliõpilaste Selts V. Ernitsa eestvõttel. Raha puudusel katkes seegi.

1916.a. lõpul tõstatas O. Kallas Eesti Kirjanduse Seltsis ja Eesti Rahva Muuseumis eesti raamatute täieliku nimestiku koostamise, "... sest Eesti keskraamatukogu asutamisega ERM juures on see küsimus põlevaks läinud". ERM-i raamatukogu oleks bibliograafia koostaja kasutuses, muuseum toetaks üritust ka teatud arvu eksemplaride ettetellimisega. Küsimus tuli arutusele EKS-i asemikkude kogu koosolekul 7. jaan. 1917. a., kus otsustati selle jaoks juba samal aastal kuni 500 rbl. eraldada /30, lk. 500; 17, lk. 43/. Järgnevatel sõja-aastatel asi soikus ning alles 1920.a. suutsid EKS ja ERM bibliograafiaküsimuste juurde naasta. Lepiti kokku, et EKS võtab enda kanda töötajate palgad, ERM varustab muuga (ruumid, mööbel, paber jne.) /11, l. 2/. Wende kahe asutuse ühisettevõttena ja ülikooli moraalsel toetusel alustaski 1921.a. oktoobris tööd Eesti Bibliograafia Asutis.

EBA põhikiri nägi ette kohaliku trükitoodangu ning Estonica-bibliograafia koostamise ja "neid sel möödul, kui asutuse rahaline seisukord lubab, trüki teel avaldada", aga ka bibliograafiateaduse arendamise /11, l. 6/. EBA tööd suunas seitsmeliikmeline Eesti Bibliograafia Komisjon (1933. aastast - Eesti Bibliograafia Asutise Kolleegium).

Tegelikkuses alustati tööd 19. saj. eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafiaga, milleks võeti ametisse kaks bibliograafi /11, l. 2/. Materjali taolist valikut põhjendati rariteetsusega, mistõttu see on uurijatele raskesti kättesaadav. Jooksva üldbibliograafia tarvis töõjõu palkamiseks puudus raha, sest haridusministeeriumilt toetust ei saadud, EKS-i ainelised võimalused olid piiratud.

Küsimus tõusetus uuesti Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu I kongressil 1923. a. veebruaris. Ühingu juhatusel tehti

ülesandeks pöörduda haridusministeeriumi poole taotlusega, et see eraldaks raamatukogudele mõeldud toetussummadest 60 000 marka isiku palgamiseks, kes teaduslikel alustel koostaks ERM-i Arhiivraamatukogus, kus eestikeelne raamat kõige täielikumalt esindatud, üldnimestikku. Eesti Kirjastajate ja Raamatukaupmeeste Ühingu väljaandel ilmuv "Raamatu Teataja" teenis vaid kirilisi eesmärke. Tähelepanuväärne on seegi fakt, et suurimad kirjastajad olid avaldanud valmisolekut kanda viimase viie aasta Eesti trükitodangu nimestiku trükkimise kulud /23, lk. 35/.

Haridusministeerium otsustas siiski teha üldbibliograafia koostamise ülesandeks Eesti Kirjanduse Seltsile kui suurimale riiklikku toetust omavale teaduskirjanduse väljaandjale. Asja selline lahendus tuli nii Eesti Kirjanduse Seltsile kui Raamatukoguhoidjate Ühingu üllatusena.

Septembris pöördus EKS-i juhatus ERÜ poole järelepärimisega, kas see on teinud ettevalmistusi ja millega saaks kaasa aidata raamatubibliograafia väljaandmisel /12, l. 3/. Ühingu esimees A. Sibul teatas, et nende kavatsuste kohaselt ilmunuks Eesti trükitodangu bibliograafia avalikele raamatukogudele mõeldud kümnendsüsteemi järgi, mille haridusministeerium oli 1922. a. heaks kiitnud. Rahapuudusel polnud ühing kavandatu elluviimisele jõudnud asuda. Samas pidas A. Sibul vajalikuks veel kord rõhutada, et bibliograafia koostamise ainuõige koht on ERM-i Arhiivraamatukogu, "kus kõik olemas". Raamatukoguhoidjate Ühing olla valmis bibliograafia väljaandmiseks vajalikke eeltöid kõiges peale raha toetama /12, l. 2/.

1923. a. lõpul üldnimestiku koostamise asjus toimunud EKS-i juhatuse koosolekul jõuti ootamatule seisukohale, et kõige otstarbekam on see teha ülesandeks ülikooli raamatukogule. Oma kirjas 5. jaanuarist 1924. a. A. Sibulale kirjeldab F. Puksoo otsuse langetamist järgmiselt: "Mina isiklikult olin selle poolt, et ERM, kuid koosolijad arvasid uuemat bibliograafiat ülikooli raamatukogule selga määrada" /10, l. 9p./.. Võib arvata, et selle taga olid tõsised majanduslikud kaalutlused. Esiteks omas ÜR riigieelarvelise asutusena rohkem tööjõudu. Teiseks sai ka tasuta sundeksemplari (nagu ERM-i Arhiivraamatukogu) Eesti trükitodangust ning komplekteeris aktiivselt võõrsil ilmutat eestikeelset kirjandust.

"Eesti raamatute üldnimestiku" koostamispõhimõtete välja-
töötamiseks moodustati kolmeliikmeline komisjon: F. Puksoo

(esimees), prof. W. Anderson ja J. Muide, keda hiljem asendas R. Antik. Tegelikult lahendasid üleskerkinud probleemid F. Puksoo ja bibliograafia tegelik koostaja Linda Metslang-Lao kahekesi /9, l. 77p./.

1924. a. suvel külastas F. Puksoo rahvusvahelist Bibliograafia Instituuti Brüsselis, lootuses sealt leida ideelist tuge bibliograafiaasjanduse edendamiseks Eestis. Kahjuks tuli tal tõdeda, et see asutus oli "pärast ilmasõda vaeslapse osas" /1, l. 83p./.

Eesti rahvusbibliograafia koostamisel järgiti teiste maade analoogilisi väljaandeid.

Nimestikus otsustati registreerida sundeksemplaride põhjal kuude kaupa kõik alates 1. jaanuarist 1924. a. kodu- ja välismaal ilmuvad eestikeelsed trükised, mille maht ületas 0,5 trükipoognat (raamatud, brošüürid, kaardid, noodid jne.), olenemata sisust. Väikepaljundustehnikas ilmuv kirjasõna registratsiooni alla ei kuulunud. Muukeelne trükitoodang jäi kuunimestikest esialgu välja, selle kohta kavatseti aasta lõpul avaldada erinimestik. Viimaste väikest osakaalu silmas pidades leiti hiljem siiski otstarbekam olevat koondada need nimestikku kümme aasta kaupa /3, l. 179/. Oma osa muukeelse trükisõna registreerimisest loobumisel oli kahtlemata sellelgi, et Õpetatud Eesti Selts oli asunud 1920. a. prof. M. Vasmeri eestvõttel koostama filoloogia ja ajaloo aastaülevaateid.

Kirjes seati eesmärgiks tuua teose kohta võimalikult täielikud andmed: autor, pealkiri, kirjastaja, trüki- ja ilmumisandmed, maht, lisade olemasolu, hind, formaat kaustas ja sentimeetrites. "ERÜ" kajastas ka trükiste šrifti erinevusi (antiikva, fraktuur, segakiri, heebrea). Kirjed järjestati Skandinaaviamaade ja saksa rahvusbibliograafiate eeskujul /38, lk. 68-69/ teoste autorite ja pealkirjade järgi tähestikuliselt. Kahe ja enama autoriga teosed võrdsustati anonüümsetega ning need kuulusid järjestamisele pealkirja järgi. Andmete täpsuselt ja täielikkuselt ei jäänud "Besti raamatute üldnimestik" maha Ameerika Ühendriikide, läti, norra, Nõukogude Liidu, rootsi, saksa, soome ja taani rahvus- ning riiklikest bibliograafiatest, mõneti aga isegi ületas neid. Pöördumise täielik sarnasus oli läti omaga. "ERÜ" põhiliseks erinevuseks oli järjestussõnana esile tõstetud autori nimi, mida eelnimetatud maade bibliograafiad ei kasutanud. Kirje täiuslikkust tõstis kahtlemata initsiaalide ja pseudonüümide avamine. Initsiaalid avasid ka läti, norra,

Nõukogude Liidu (register), saksa bibliograafiad. Ilmumiskohta ei märkinud saksa ja taani, trükkimiskohta - USA, saksa, soome ning taani bibliograafiad /38, lk. 78/. Tiraaži andmeid "ERÜ" ei toonud, see jäi kirjastajate ärisaladuseks. Vahemärkusena olgu öeldud, et ka riiklik raamatustatistika ei toonud andmeid tiraaži kohta, arvestuse aluseks oli nimetuste ja lehekülgede arv. Praktilistel kaalutlustel ei tootud ka teoste hindu /38, lk. 81/. "ERÜ", nagu paljude teiste rahvusbibliograafiate puuduseks jäi seegi, et tõlketeste puhul ei toodud originaali tiitlit. Sisuliselt erainitsiatiivina ilmuva bibliograafia koostajad ei saanud kohustada kirjastajaid teatama tõlketeste algseid pealkirju. Ainus, mida nad suutsid, oli probleemi avalikkuse ette toomine /36, lk. 53/.

Kuna EKS-i 1924. a. eelarves puudusid summad, võttis ülikooli raamatukogu koostamise kulud enda, trükkimise kulud jäid aga seltsi kanda. Bibliograafiat hakati avaldama "Eesti Kirjanduse" lisana, mille jaoks eraldati 6 trükipoognat - 4,5 tr.-pg. kuunimestikule, 1,5 tr.-pg. registritele. Nii oli pandud alus rahvusbibliograafiale, mille ainsaks riigipoolseks toetuseks jäi tasuta sundeksemplar.

Vaevalt jalad alla saanud bibliograafia sai anonüümse "Pealtvaataja" poolt 24. veebruari "Päevalehes" terava kriitika osaliseks. Ta heitis ette enam-vähem riigi kulul tehtava töö asjatut killustatust ühes linnas kolme asutuse (Eesti Bibliograafia Asutis, Õpetatud Eesti Selts ja ülikooli raamatukogu) vahel. Otstarbekamaks pidas ta EBA-s ja ÜR-is tehtava bibliograafiatöö koondamist, et see toimuks "ühiste juhtnõõride järele". "ERÜ" avaldamine kuunimestikena teenivat "Pealtvaataja" arvates praktilisi eesmärke, mille all väljaande teaduslikkus kannatavat /24/. Oma vastuses 3.märtsi "Päevalehes" selgitab Puksoo, et eelnimetatud asutustes koostatavad bibliograafiad teenivad kasutajamäärangust lähtuvalt oma spetsiifilisi eesmärke ega kulge sugugi isevoolult. Koostamisühimõtete kaitseks peab ta vajalikuks juhtida lugeja tähelepanu sellele, et need on välja töötatud autoriteetsete komisjonide poolt, mille liikmeskond suuresti kattuv /33/.

Tunnistanud avalikkuse ees taolise tööjaotuse bibliograafia vallas õigeaks, lootis Puksoo 1925. a. üldnimestiku koostamise üle anda. Selleks esines ta EKS-i juhatuse ees taotlusega vastava ametniku palkamiseks kuutasuga 2000 marka /5, l. 1/.

Jooksva bibliograafia koostamist ÜR-il üle anda ei õnnestunud, loobumine tähendanuks arvata eestlased kultuurrahvaste seast välja, kelle hulka nad Fuksoo sõnade järgi rahvusbibliograafia koostamisega olid jõudnud /32, lk. 77/. Nii jätkati "ERÜ" koostamist ülikooli raamatukogus missioonitundest lähtuvalt.

Jooksva bibliograafia kõrval plaanis komisjon 1925. aastal asuda eesti retrospektiivse bibliograafia koostamisele, mis jäi ERM-i ülesandeks. Esialgu kavatseti bibliografeerida viimase 10 aasta, s.o. 1914-1923 eestikeelne trükitoodang, mis raamatukogudes täielikumalt esindatud ning mille järele suurem nõudmine. 1926.a. loodeti kokku seada nimestik aastate 1890-1913 kohta ning 1927. a. asuda varasema osa juurde. Eesti raamatukogudes puuduv materjal loodeti leida Helsingi ülikooli raamatukogust ja Leningradi Avalikust Raamatukogust, kes olid saanud Venemaa sundeksemplari /5, l. 1-2/. Raha puudusel realiseerus see plaan vaid osaliselt. ERM-i Arhiivraamatukogu juhataja R. Antiku koostatuna ilmusid "Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923" (Trt., 1931) ja "Eesti ajakirjandus 1766-1930" (Trt., 1932). Varasema perioodi bibliograafia trükkimiseks taotles ERM 1928/29-ndal eelarveaastal haridusministeeriumilt toetust, mida aga ei saadud.

1935. a. võttis Rahvakultuuri ja Rahvahariduse Nõukogu vastu otsuse täieliku rahvusbibliograafia koostamiseks, millest loodeti eestikeelse raamatu 400. juubeli peamist monumenti. Seda rõhutati ka raamatuaasta läbiviimisel. Raamatuaasta Tartu komitee esitas retrospektiivse rahvusbibliograafia üksikasjaliku plaani, milles "Eesti raamatute üldnimestik 1535-1917" oli kavandatud 5-köitelisena. Rahapuudusel lükkus selle väljaandmine kaugemasse tulevikku /16, lk. 636-637; 35, lk. 134/. Uurijatel tuli leppida ERM-i Arhiivraamatukogu eestikeelsete raamatute kataloogiga, mida suurematel raamatukogudel oli võimalik osta masinakirjalises paljunduses 20-35 kr. eksemplar /2, l. 220/.

"Eesti raamatute üldnimestiku" koostamine osutus keerulisemaks kui arvati. Kuigi ülikooli raamatukogul oli õigus tasuta sundeksemplarile, mille saabumise eest pidid hea seisma kohalikud politseivõimud, tuli raamatukogul tõsiselt vaeva näha trükiste kättesaamisega. Võõrsil trükitud teosed sundeksemplari alla ei kuulunud, nende saamine sõltus suuresti

raamatukogudepoolsest aktiivsusest ja kirjastajate heatahtlikkusest. Kuna eesmärgiks oli eestikeelse trükitoodangu täielik registreerimine, taotleti ka võimude poolt keelustatud ning konfiskeeritud väljaandeid. Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas ja DAA-s säilitatav kirjavehetus trükikodade ning kirjastustega annab sellest hea ettekujutuse.

Ülikooli raamatukogus seadis üldnimestikku kokku eestikeelse kirjanduse kataloogija Linda Metslang (aastast 1939 lae) muude tööülesannete kõrval lisatasuta. Tema kohustuseks oli ka sündeksemplariga saamata jäänud trükiste sissenõudmine politseivõimudelt, kirjastajatelt ja trükikodadelt. Kuna trükiste tiitli ja impressumi andmed ei langenud alati ühte, tuli koostajal andmete täpsustamiseks pöörduda kirjastajate poole. Kirilistel või muudel kaalutlustel ei õnnestunud alati selgeks teha autorite ja tõlkijate andmeid, avada pseudonüüme. Nii näiteks teatas Ploompuu Kirjastus (Tallinn) 19. dets. 1924. a., et tema poolt välja antava "M. Tõnissoni Kalendri" autor on juba kuus aastat surnud, kalendri käsikirja on olemas aga 1930. aastani /5, l. 49/. Kirjastus "Pääsuke" (Tallinn) soovib oma 10. jaan. 1925. a. kirjas M. Küla, alias Nurmik, nime all ilmuvad teosed ka üldnimestikus tuua ära pseudonüümi all. Samas teatab ta, et "Rikitikitavi" on tõlkinud M. Pärna, ning soovib poolkogemata sattunud vea "Johanson" bibliograafias ära parandada /5, l. 54/. Reklamibüroo "Ole" (Tallinn) kirjastamisel ilmunud raamatute "Punane madu" ja "Maharadža tütar" autor soovis jääda tundmatuks /6, l. 85, 151/. Kirjastus "Lulu" (Tallinn) teatab 20. aprillil 1928. a., et tema väljaandel ilmuvad tõlketeosed on eestindanud A. Herms, teiste tõlkes ilmuvatel raamatutel on sellekohane märg /7, l. 24/.

Täpsustatud andmed saabusid ÜR-le sageli siis, kui bibliograafia käsikirja juba trükikojas ladumisel oli. Nii oli EKS-i juhatus sunnitud koostajate tähelepanu juhtima sellele, et need annaksid üle lõpliku käsikirja, nii et korrektuur piirduks vaid ladumisel tehtud vigade parandamisega, sest trükikoda on võtnud üldnimestiku trükikida võrdlemisi tagasihoidliku hinnaga ja palub selles muudatusi mitte teha /3, l. 7/.

Kuunimestikena esitatud materjalis orienteerumist hõlbustasid aasta lõpul toodud autorite, tõlkijate, pseudonüümide ja anonüümsete teoste pealkirjade loend ning eestikeel-

sete ajalehtede ja ajakirjade ning UR-i ja ERM-i arhiivraamatukogusse vahetusena või annetusega saabunud Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelsete teoste nimestikud.

"ERÜ" esimese aastanimestiku ilmumise puhul avaldas O. Urgart "Eesti Kirjanduses" pikema ülevaate bibliograafia ajaloost Eestis. Ta kirjutab: "Kuigi sellest teosest ("Eesti raamatute üldnimestikust" - M.E.) veel praegu midagi ümmargust käepärast pole ... võib siiski juba nüüd konstanteerida teose asjatundlikku korraldust, andmete täpsust ja täielikkust, mis tõstab väljaande esimesele teaduslikkudele nõudele vastava raamatubibliograafia kohale Eestis" /40, lk. 424/.

Kasutajale oli "ERÜ" liigendatus kuude kaupa ja laiailipillatus üksikutes ajakirjanumbrites ebamugav ning väheülevaatlik. Bibliograafia vormiline, samuti sisuline terviklikkus tõusis oluliselt mitme aasta materjali koondamisega ühtede kaante vahele. 1929.a. ilmus eraldi köitena "Eesti raamatute üldnimestik 1924.a. alates [1928]" /18/. Oma ülesehituselt järgis see mehaaniliselt aastanimestikke. Sama trükilao kasutamine hoidis kokku tööjõudu ja tuli ka odavam. Viie aasta trükitoodangut sisulisest küljest avav register puudus, kuigi materjali valikut ja koostamise põhimõtteid tutvustavas eessõnas oli lubatud kogu köite materjal süstematiseerida. Ilmselt pidi see toimuma eespool nimetatud rahvaraamatukogudele mõeldud liigitusskeemi või siis EBA-s kasutusel oleva rahvusvahelise kümnendsüsteemi järgi.

Arvustus heitis "ERÜ" esimesele köitele ette veel teadus- asutuste ja seltside jätkväljaannete mittekajastamist ajalehtede ja ajakirjade registris, kuigi enamik kaasaegseid bibliograafiaid luges neid siis ja loeb ka tänapäeval perioodikaväljaannete hulka kuuluvaks. Omaette võinuksid retsensendi meelest olla seeriad (ilmselt raamatusarjad - M.E.). Segava asjaoluna on nimetatud veel autoriregistrite rikkust /42, lk. 344-345/.

Jooksva üldbibliograafia ainestiku süstematiseerimise küsimuse tõstatas F. Puksoo üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 25. veebr. 1931.a. Kindlale seisukohale selles küsimuses ei jõutud, sest ükski Eestis kasutatav kümnendliigitussüsteem ei olnud Puksoo meelest puudustest vaba. Võib arvata, et praktilistel kaalutlustel - aja ja tööjõu kokkuvõttes huvides loobuti süstemaatilise liigitusest, eelistades ülikooli raamatukogu eestikeelse kirjanduse sõnastikkataloo-

gi tunduvalt paindlikumat märksõnastikku /9, l. 76/. Märksõnalise (tollases terminoloogias - tähendsõna) aineregistri poolt kõneles kahtlemata seegi, et R. Antiku koostatud "Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923" (1931) kasutas märksõnasüsteemi.

Trükitoodangu sisulise liigitamiseni jõuti "Eesti raamatute üldnimestik 1929-1933" /19/ ilmumisega. Selle aineregister hõlmas ka esimese köite materjali. Tähelepanuväärne on, et "ERÜ" teisel köitel on prantsuskeelne paralleeltiitelleht ja eessõna. Nimelt lülitus Eesti 1929. a. aktiivselt Rahvusvahelise Vaimse Koostöö Komisjoni tegevusse. Eesti Rahvuslik Vaimse Koostöö Komisjon oli moodustatud juba 1924. a. Tartu ülikooli nõukogu poolt. Selle sekretariaadi ülesanneteid täitis ülikooli oma, intellektuaalse koostöölase informatsiooni keskuseks oli aga ülikooli raamatukogu /34, lk. 5/. Bibliograafiat pidas F. Puksoo üheks oluliseks rahvusvahelise suhtlemise vahendiks. Eesti teaduse ja kultuuri tutvustamine bibliograafia vahendusel sai alguse siiski märksa varem. Juba 1922. a. tegi F. Puksoo kaastööd väljaandele "Ost-Europäische Bibliographie",² 1925. a. jaanuaris tegi Puksoo EKS-i juhatusel ettepaneku saata "Eesti raamatute üldnimestik" Läti Riigiraamatukogule, Briti Muuseumile ja Rahvusraamatukogule Pariisis. Ta võttis enda peale ka raamatukogude nimekirja koostamise, kuhu tuleks bibliograafia saata. Postikulud võttis ÜR enda kanda /14, l. 3/. Pärast nimekirja esitamist otsustas seltsi juhatus anda "Üldnimestiku" igast ilmunud poognast 30 eks. Puksoo käsutusse /13, lk. 4/. Nimestikku saadeti veel kahekümne kolmele raamatukogule (Läti ülikooli raamatukogule, Soome Kirjanduse Seltsile, Soome-ugri Seltsile (Soome), Helsingi ülikooli raamatukogule, Saksa Rahvusraamatukogule (~~Deutsche~~ ~~Bücherei~~), Preisi Riigiraamatukogule, Ida-Euroopa Instituudile Breslaus, New Yorgi Avalikule Raamatukogule, Rootsi Kuninglikule Raamatukogule, Taani Kuninglikule Raamatukogule, M.S. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklikule Avalikule Raamatukogule Leningradis jt.) /13, l. 6/.

Võorkeelse kirjanduse väljajätmisega ei andnud "ERÜ" siiski täielikku ülevaadet ei Eesti trükitoodangu tegelikust mahust ega ühiskonna vaimsest potentsiaalidest. Humanitaarteaduste osas täitis seda lünka ÜRS-i väljaanne "Eesti filoloog-

² Vt. lähemalt I. Ööpiku artiklit käesolevas kogumikus.

gia ja ajaloo ülevaade", teiste teadusalade puhul aastaülevaated erialaajakirjanduses. 1927. aastast hakkas ajakiri "Eesti Statistika" avaldama andmeid kirjastamistegevuse kohta. Eestikeelset trükiteodangut puudutav andmestik võeti "Eesti raamatute üldnimestikust", võõrkeelse kohta koostas ÜR Statistika Keskbüroole vajalikud nimestikud /26; 27; 28; 29; 2, l. 222; 3, l. 182/. 1931. a. märtsis oli ka välisministeerium tõstatanud muukeelsete trükiste registreerimise küsimuse /3, l. 179/. Raamatukogude, kodu- ja välismaiste uurijate huve silmas pidades hakati 1934. a. seda tegema. Seega oli "ERÜ" kujunenud rahvuslik-riiklikuks bibliograafiaks.

1934.a. tõi teisigi muudatusi üldbibliograafia koostamis-
se.

Muukeelse kirjanduse ning trükiteodangu kasvust tingituna³ tõsteti registreerimisele kuuluvate trükiste mahtu kaheksalt leheküljelt kümnele. Üldnimestiku jaoks oli küll EKS-i juhatusel otsusel eraldatud juba 1930. a. 12 tr.-pg. (0,5-1 tr.-pg. igas "Eesti Kirjanduse" numbris). Oma osa etendasid ka majanduslikud kaalutlused, sest trükikulud olid kasvanud. Samadel põhjustel kitsendas ka ÕES 1930-ndate aastate algul bibliografeerimisele kuuluva materjali valikut /37, lk. 662/. Mõistagi tingis taoline materjali valik paljude trükiste, nagu põhikirjad, aruanded jms. väljajäämise "ERÜ"-st, registreerides aga protestitud vekslite nimekirju jm. neile sarnanevat. Hiljem on F. Puksoo põhjendanud taolist materjalivalikut sellega, et trükiste sisu koostajaid ei huvitanud, oluline oli registreerida kõik vastavamahulised teosed /9, l. 73/.

Rahvusbibliograafia ammendavuse eesmärgil hakati "ERÜ"-s Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelsete teoste nimestiku täiendama "Книжная летопись'и" andmetega. Sealt võetud trükiste kirjed tähistati tärnikesega (s.t. - pole kirjeldatud de visu).

Seega võib öelda, et 1934. aastaks olid põhijoontes välja kujunenud trükiteodangu jooksva registreerimise põhimõtted. Kasutaja huvides oli seegi, et koondkäidete ajalisi piire kahandati viielt aastalt kolmele: 1930.a. ilmus "Eesti raamatute üldnimestik 1934-1936", 1941 - "Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939" /20; 21/.

³ 1922.a. oli Eestis 51, 1926.a. - 60 suuremat ning 34 väiksemat trükikoda /39, lk. 362/; 1924. a. ilmus 5103 nim. raamatuid ja brošüüre kogumahuga 447 467 lk., 1929-1933 - 6909 nim. üldmahuga 629 293 lk. /29, lk. 573-576/.

1940. a. suvel, pärast poliitiliste olude muutumist Eestis reorganiseeriti kirjastustegevus ja polügraafiatööstus. Augustis likvideeriti Eesti Kirjanduse Selts ning ilmumise lõpetas ka "Eesti Kirjandus". Selle viimase, kaheksanda numbri lisana ilmus "ERÜ" 1939. a. kohta. Sisuliselt likvideeriti senisel kujul ka Eesti Rahva Muuseum, mille Arhiiv- raamatukogu, Eesti Bibliograafia Asutise, Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti Rahvaluule Arhiivi baasil loodi Riiklik Kirjandusmuuseum. Selle bibliograafia osakond jätkas novembrist 1940 raamatubibliograafia koostamist. Seega oli nii retrospektiivse kui jooksva bibliograafia koostamine koondatud ühte asutusse, mis majanduslike raskuste tõttu polnud varem võimalik. Ülikooli raamatukogu toimetusel ilmus 1941. a. kirjastuse "Teaduslik Kirjandus" kaudu "Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939", mis jäi viimaseks. "Eesti Kirjanduse" lisadega võrreldes oli see informatsioonivaesem. Välja oli jäetud 1939. a. ilmunud võõrkeelne kirjandus ning selle kolme aasta register. Puudus ka trükitoodangu sisu kogu köite ulatuses avav märksõnaloend. 1941. a. aprillis EK(b)P Keskkomitees toimunud nõupidamise tulemusena pidid riikliku registreeriva bibliograafia keskuse funktsioonid minema Riiklikule Avalikule Raamatukogule Tallinnas, Kirjandusmuuseumi ülesandeks aga jääma retrospektiivse rahvusbibliograafia koostamine /25, lk. 12/. Tegelikult jätkas tööd "Eesti raamatute üldnimestikuga" KM bibliograafiaosakond (KM likvideeriti 1942. a. ja liideti TÜ raamatukoguga). 1943. a. suveks oli "Eesti raamatute üldnimestik 1940-1942" käsikiri valmis, koostaja bibliograafiaosakonna assistent Endel Annus /15/. Selles on registreeritud Eesti Vabariigis ning Bestis nõukogude võimu esimesel aastal ning Saksa okupatsiooni ajal ilmunud eesti- ja muukeelsed trükised, mille maht ületas 10 lk. (on ka üksikuid erandeid). Bibliografeeritud eesti- ja võõrkeelsed raamatud, ajakirjad ja ajalehed on koondatud omaette nimestikesse. Trükised on järjestatud autorite ja anonüümsete teoste pealkirjade järgi tähestikuliselt. Ühe autori poolt kirjutatud, koostatud, tõlgitud ja toimetatud teosed on ühte koondatud. Kirjes on avatud autorite initsiaalid ja pseudonüümid. Selles puudub kahjuks järjekindlus. Järjekindlad ei oldud ka tõlketeoste originaalpealkirjade märkimisel. Tiraaži andmed on toodud vaid nõukogude võimu perioodil ilmunud teostel.

Üldnimestik on varustatud märksõna- (sine-) registriga. Kuivõrd ühe autori publikatsioonid on koos toodud, on ilmselt ära jäetud nimeregister. Registri on väljas ka ilukirjanduslikud teosed.

Juulis 1943 taotleti Saksa okupatsioonivõimudelt "ERÜ" trükiluba /8, l. 257 jj./. Väljaanne oli kavandatud 18 tr.-pg., tiraažiks 2500 eks. /8, l. 266/. Paberipuudusel üldnimestik ilmumisluba ei saanud. Selle käsikirjalised eksemplarid on olemas Eesti TA Teaduslikus Raamatukogus, Riiklikus Raamatupalatis, Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli Raamatukogus. Lõppenud oli üks etapp eesti rahvusbibliograafia ajaloos.

Tänapäeval on kerkinud küsimus "ERÜ" täielikkusest Eesti Vabariigi trükitoodangu registreerimisel. Näiteks H. Tamme poolt Eesti Rahvusraamatukogu eestikeelse kirjanduse kogu ja "Eesti raamatute üldnimestiku" võrdlemisel on selgunud, et registreerimata on jäänud kokku 4151 nim. (1. köites - 876 nim., 2. köites - 1196 nim., 3. köites - 674 nim., 4. köites - 743 nim. ja 662 nim. ilma ilmumisaastata). Kõige lünklikumalt on esindatud ilukirjandusest näidendid ja lasteraamatud; raamatunimekirjad, kunstikataloogid; õpikud, peamiselt kordustrukid, loengukonspektid; separaadid; kalendrid; ametkondlikud väljaanded; usukirjandus (misjonilehed, pühadealbumid jm.); kaitseministeeriumi väljaanded /39, lk. 363/. Lünkade tekkimise põhjuseks oli trükiste valiku põhimõtete muutumine mahu järgi. Analoogiline uurimus tuleks läbi viia ka Tartu Ülikooli Raamatukogus ja Eesti arhiivraamatukogus. See annaks vastuse küsimusele, kas tegemist on paratamatute, juhul, kui seadusega ettenähtud sundeksemplarid jäid saamata, või juhuslike lünkadega. Viimane pole sugugi imekspandav, arvestades asjaolu, et üldbibliograafiat koostas ja korrekture luges üks inimene - Linda Metslang-Lao.

Lünkadele vaatamata on meil "Eesti raamatute üldnimestiku" näol tegemist olulise rahvuskultuurilise saavutusega. Raske on ülehinnata "ERÜ" tähtsust infoallikana tollastele ning tänapäevastele uurijatele. Sisuliselt erainitsiatiivil rajaneva rahvusbibliograafia koostamiseks lõi vajaliku materiaalse baasi kesksetele raamatukogudele tasuta sundeksemplari võimaldamine Eesti trükitoodangust. Oma tasemelt ei jäänud "ERÜ" maha teiste maade analoogilistest aastakümnete pikkuste traditsioonidega väljaannetest, mõneti isegi ületas neid.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 2, s. 882.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 68.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 79.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 99.
5. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 180.
6. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 181.
7. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 182.
8. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 220.
9. TÜR KHO, f. 59, s. 71.
10. TÜR KHO, f. 59, s. 186.
11. KM KO, f. 16, m. 62:3.
12. KM KO, f. 16, m. 71:5.
13. KM KO, f. 16, m. 157:4.
14. KM KO, f. 16, m. 174:4.
15. Annus, E. Eesti raamatute üldnimestik 1940-1942. Trt., 1943. VII, 533 l. - Käsikiri TÜR-is.
16. Antik, R. Eesti bibliograafia seniseid saavutusi ja tuleviku-ülesandeid // Varamu. 1939. Nr. 6. Lk. 632-637.
17. Eesti Kirjanduse Seltsi asemikkudekogu XXXVIII koosolek 7. jaanuaril 1917 // Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat 1916. Trt., 1917. Lk. 42-45.
18. Eesti raamatute üldnimestik 1924.a.alates [1929]. Trt., 1929. 554 lk.
19. Eesti raamatute üldnimestik 1929-1933. Trt., 1934. 795 lk.
20. Eesti raamatute üldnimestik 1934-1936. Trt., 1938. 612 lk.
21. Eesti raamatute üldnimestik 1937-1939. Trt., 1941. 560 lk.
22. Elango, O. Kultuuripoliitikast ja -orientatsioonist Eestis aastail 1934-1940 // Looming. 1974. Nr. 1. Lk. 106-125.
23. I. Üleriikline raamatukoguhoidjate kongress // Raamatukogu. 1923. Nr. 1. Lk. 14-39.
24. Joudude killustamine // Päevaleht. 1924. 13. veebr., nr. 42. Lk. 2. - Allk.: Pealtvaataja.
25. Kahu, M. Bibliograafia osakonna 50 aastat sõnas ja arvus. Trt., 1971. 20 lk.
26. Lepp, A. Kirjandus, ajakirjandus ja kirjanduseturg 1924-26. a. // Eesti Statistika. 1927. Nr. 7. Lk. 393-401.
27. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus 1927-29.a. // Eesti Statistika. 1930. Nr. 12. Lk. 677-686.
28. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus 1929-31. a. // Eesti Statistika. 1932. Nr. 11. Lk. 658-666.
29. Lepp, A. Kirjandus ja ajakirjandus arvudes [1932-1933] // Eesti Statistika. 1934. Nr. 11. Lk. 571-581.
30. Palm, A. Eesti Kirjanduse Selts 1907-1932 // Eesti Kirjandus. 1932. Nr. 10. Lk. 493-514.
31. Puksov, P. Eesti raamatu arengulugu seoses kirja ja raamatu üldise arenemisega. Tln., 1933. 187 lk.
32. Puksov, P. Eesti raamatute üldnimestik 1924-1928 // Raamatukogu. 1933. Nr. 1/2. Lk. 77-78.
33. Puksov, P. Meie bibliograafia asutuste tegevus // Päevaleht. 1924. 3. märts, nr. 61. Lk. 7.
34. Puksov, P. Rahvusvahelise vaimse koostöötamise institutsioonid ja nende tegevus 1932-1933. Trt., 1935. 19 lk.
35. Puksoo, P. Teaduslikud raamatukogud // ERK. 1937. Nr. 5/6. Lk. 130-137.
36. Puksoo, P. Ühissetevõttest bibliograafia alal Balti riikides // Raamatukogu. 1936. Nr. 2. Lk. 49-53.
37. Pöldmäe, R. Opetatud Eesti Seltsi bibliograafilised aastulevaated // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 11. Lk. 658-664.

38. Raud, V. Eesti rahvusbibliograafia võrreldes teiste rahvusbibliograafiatega: Proseminaritöö. Trt., 1936. - Käsitliri TUR KHO, f. 55, n. 2, s. 256, l. 41-88.
39. Tamme, H. Kui täielikult peegeldub eesti raamat "Eesti raamatute üldnimestikus"? // Keel ja Kirjandus. 1935. Nr. 6. Lk. 361-363.
40. Urgart, O. Eesti bibliograafia arenemisteilt // Eesti Kirjandus. 1925. Nr. 10. Lk. 414-426.
41. Urgart, O. Eesti raamat. Bibliograafias, statistikas, trükisjanduses ja raamatukogunduses // Looming. 1930. Nr. 2. Lk. 205-212.
42. Vigel, E. /Rets.: Eesti raamatute üldnimestik 1924-1928. Trt., /1929/; Antik, R. Eesti raamatute üldnimestik 1918-1923. Trt., 1931/ // Eesti Kirjandus. 1932. Nr. 7. Lk. 344-346.

COMPILING OF THE GENERAL CATALOGUE
OF ESTONIAN BOOKS IN 1924-1939

Malle Ermel

Summary

The growing demands of developing sciences, especially national ones and also of the society as a whole raised the problem of compiling and publishing the Estonian national bibliography - an important part in the national information system. Pre-conditions for it had developed already towards the end of the 19th c.

In 1921 the Estonian Bibliography Institute was founded at the Estonian National Museum. Its task was to compile the bibliography of local and *Estonica* publications. There were no possibilities for employing enough staff to compile the general current bibliography due to the poor financial conditions of the Institute. The first Congress of Estonian Librarians' Society in 1923 asked its Board to appeal to the Ministry of Culture for financial aid so that the bibliography could be compiled. The Ministry set the task before the Society of Estonian Literature that was the main state-subsidized publisher of scientific literature. The joint meeting representing the Society, the Estonian National Museum and Tartu University decided that TUL would start compiling the national bibliography - "The General Catalogue of Estonian Books". A three-member council was elected for solving the problems of compiling methods and administrative

work. F. Puksoo, Director of TUL, was elected Head of the council. Actually only one librarian, Linda Metslang-Lao compiled "The General Catalogue of Estonian Books", doing it without any extra pay in addition to her other tasks in the library.

From January 1, 1924 onwards TUL started to register publications in Estonian (books, maps, paperbacks, sheet music) on the basis of compulsory copies that covered not less than eight pages (since 1934 ten pages). Monthly lists were published in the appendix of the journal "Estonian Literature". Lists of journals, newspapers and other printed matter in Estonian that had been published in the Soviet Union and, also lists of titles, authors, translators, pen names and books by anonymous authors were published at the end of every year.

By the time of the publication of the second volume of the General Catalogue in 1934 the register of key-words was added. Estonian publications in foreign languages were also included.

Four volumes covering the years 1924-1928, 1929-1933, 1934-1936, 1937-1939 were published on the basis of monthly lists. "The General Catalogue of Estonian Books in 1940-1942" was not published due to WW II.

СОСТАВЛЕНИЕ "ОБЩЕГО УКАЗАТЕЛЯ ЭСТОНСКИХ КНИГ" (1924-1939)

Малле Эрмель

Резюме

С развитием науки, в особенности национальных дисциплин, а также ростом и углублением интеллектуальных потребностей общества, в Эстонии поднимался вопрос о составлении и издании национальной библиографии как важного компонента национальной информационной системы. Предпосылки для этого сложились уже к концу XIX в.

В 1921 г. при Эстонском национальном музее был создан Эстонский библиографический институт, в задачу которого вошло составление библиографии местной печатной продукции и Estonica. Из-за финансовых трудностей не удалось нанять работ-

ников для составления текущей общей библиографии. На I съезде Общества библиотекарей Эстонии в 1923 г. было поручено его правлению ходатайствовать перед Министерством просвещения о выделении необходимых средств для составления библиографии. Министерство решило передать эту работу Эстонскому литературному обществу как самому крупному издателю научной литературы, имеющему государственные пособия. На совещании представителей Эстонского литературного общества, Эстонского национального музея и Тартуского университета было решено, что составлением текущей национальной библиографии "Общего указателя эстонских книг" будет заниматься университетская библиотека. Организационные и методические проблемы по составлению "Общего указателя..." решала комиссия, председателем которой был заведующий университетской библиотекой Ф.Пуксоо. "Общий указатель эстонских книг" составляла сотрудница библиотеки Линда Метсланг-Лао.

С 1 января 1924 г. в Библиотеке Тартуского университета начали регистрировать по обязательным экземплярам печатную продукцию на эстонском языке (книги, брошюры, карты, ноты) объемом не менее 8 страниц (с 1934 г. - 10 страниц). Ежемесячные указатели литературы издавали в приложении к журналу "Besti Kirjandus" ("Эстонская литература"). В конце года были изданы указатели газет и журналов, книг на эстонском языке, напечатанных в Советском Союзе, и указатель авторов, переводчиков, псевдонимов и заглавий анонимных книг. Содержание печатной продукции раскрывал предметный указатель ко второму тому "Общего указателя..." за 1929-1933 гг. (ретроспективно и за предыдущие годы). Издания на других языках начали регистрировать с 1934 г.

По ежемесячным указателям были изданы четыре сводных тома "Общего указателя..." за 1924-1928, 1929-1933, 1934-1936 и 1937-1939 гг. "Общий указатель..." за 1940-1942 гг. (сост. Э.Аннус) остался в рукописи, так как во время войны издавать его не было возможности.